

ROERMOND ALS BISSCHOPSSTAD

ZESTIG JAAR RURA, KATHEDRAAL ROERMOND

31 MEI 2023

PETER NISSEN

ROERMONDS TROTS?

‘Hoogachtbre Priester Gods! Heersch over Limburgs kerk
In welstand en in vreê! De Godsdienst bloeije er sterk
Ten spijt der vrijgeestrij! God late uw’ Stoel niet storen,
Dien Gij tot heil en vreugd in Roermond hebt verkoren!’

Antoine Scheen (1811-1883), dichter en gemeentelijk belastinginner,
De eerstelingen mijner poëzij (Roermond 1857): gedicht bij de
installatie van bisschop Paredis

OF TOCH NIET?

- In het Roermonds Volkslied (1912, tekst van A.F. van Beurden, muziek van Henri Tijssen) geen enkele verwijzing naar de bisschopszetel in Roermond; wel naar beeld op kathedraal (maar zonder de kathedraal te noemen: ‘op hoogen toorentrens’) en naar de Munsterkerk (‘t koepeldragend Munster), maar verder worden de kool en de geit gespaard: ‘Waar godsdienst zich met burgerzin aan hechte vriendschap paart’.
- Van Beurden (1857-1934), landmeter en amateurhistoricus, zelf liberaal, wilde duidelijk rekening houden met de liberale burgerij in Roermond en zich met het volkslied niet mengen in de strijd tussen ‘liberalen en klerikalen’.

MET DANK AAN BERG

- Dat Roermond in de zestiende eeuw bisschopsstad werd, is eigenlijk te danken aan Sint-Odiliënberg.
- Daar ontstond in het begin van de achtste eeuw een klooster ('missiestation') voor *monachi peregrini* (volgens de traditie Wiro, Plechelmus en Otgerus)
- In 858 door koning Lotharius II aan bisschop Hunger van Utrecht geschonken; korte tijd waarschijnlijk zetel voor de bisschop wegens inname van Utrecht door de Vikingen

UTRECHTSE RELATIES

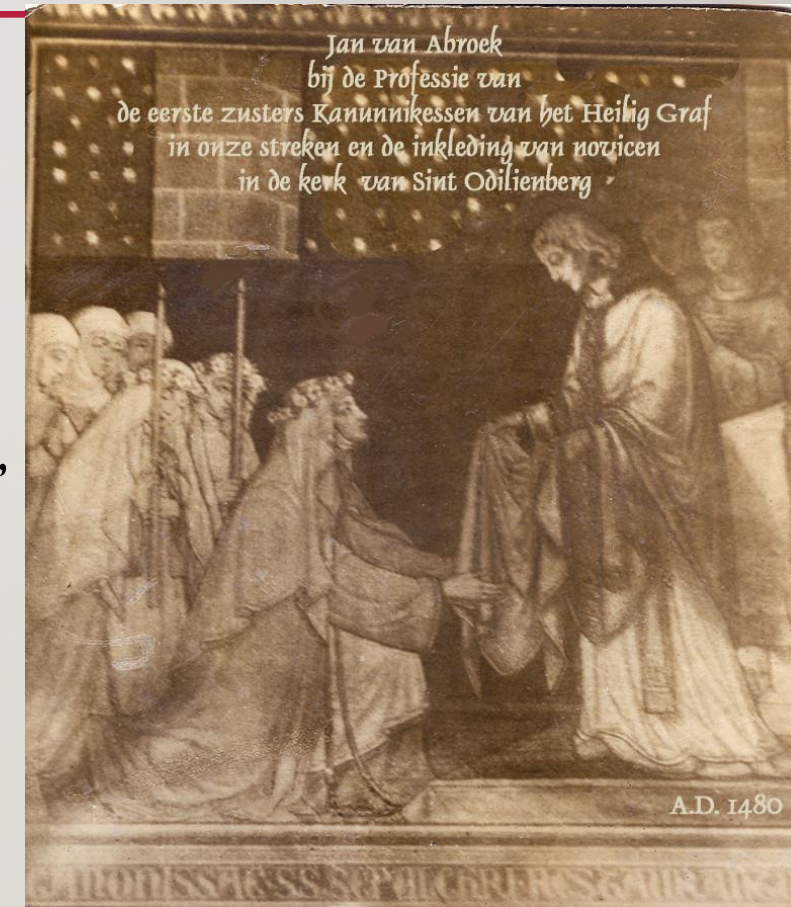

- In de vroege middeleeuwen nog meer relaties van de Utrechtse bisschoppen met Midden-Limburg, en mogelijk hebben er wel meer in Sint-Odiliënberg geresideerd
- Utrechtse bisschoppen Gregorius (775) en Albericus (784) liggen in Susteren begraven
- Bisschop Balderik schonk in 943 65 boerderijen in Midden-Limburg aan de dochter van een graaf Reinier (eerste vermeldingen van Roer, Linne, Melick, Maasniel, Vlodrop, Lerop, Swalmen en Asselt)
- Graaf Ansfried, de stichter van de abdij van Thorn, werd in 995 bisschop van Utrecht

VAN BERG NAAR ROERMOND

- Na het jaar 1000 nam de Utrechtse invloed in Midden-Limburg af: bisschop Otto II stond zijn wereldlijke bezittingen in de regio in 1222 af aan graaf Gerard III van Gelre (tijd van de stadsstichting van Roermond en van de Munsterabdij) en kerkelijk hoorde het gebied al tot het bisdom Luik
- Uit veiligheidsoverwegingen werd het klooster van Sint-Odiliënberg, inmiddels omgezet tot een kapittel, op advies van de bisschop van Luik in 1361 overgebracht naar Roermond
- In het gebouw in Sint-Odiliënberg kwam in de vijftiende eeuw een klooster van de orde van het Heilig Graf, dat tot bloei kwam onder Jan van Abroek (ca. 1440-1510)

KAPITTEL VAN DE HEILIGE GEEST

- Bij de verhuizing naar Roermond in 1361 nam het kapittel waarschijnlijk het gebouw (en daarmee ook de naam) over van het gasthuis van de H. Geest (1259 al vermeld)
- Wat is een kapittel, wat is een sinecure?
- Kapittel van zeven kanunniken werd met vijf uitgebreid: statussymbool voor een middeleeuwse stad
- Behalve de positie als hoofdstad van het Overkwartier van Gelre is de aanwezigheid van het kapittel van doorslaggevend belang geweest voor de verheffing van Roermond tot bisschopsstad: zorgde voor bisschopskerk en financiële basis

[Tekening: aquaral-reconstructie door Wim Luinge, 2006]

WAAROM EEN BISDOM?

- Kerkelijke indeling van de Nederlanden was niet meer adequaat voor het kerkelijk bestuur (bisdommen te groot, grenzen onduidelijk)
- Kerkelijke indeling correspondeerde ook niet meer met staatkundige sinds de 'eenmaking' van de Nederlanden door de Habsburgers
- De Reformatie kreeg groeiende aanhang, ook in het Overkwartier van Gelre en ook in Roermond (dopers, Erasmianen, lutheranen)
- Plan voor nieuwe bisdomindeling gemaakt door Leuvense theoloog Franciscus Sonnius (die in 1551 de Roermondse doper Thijs van Lin op de brandstapel had gebracht)

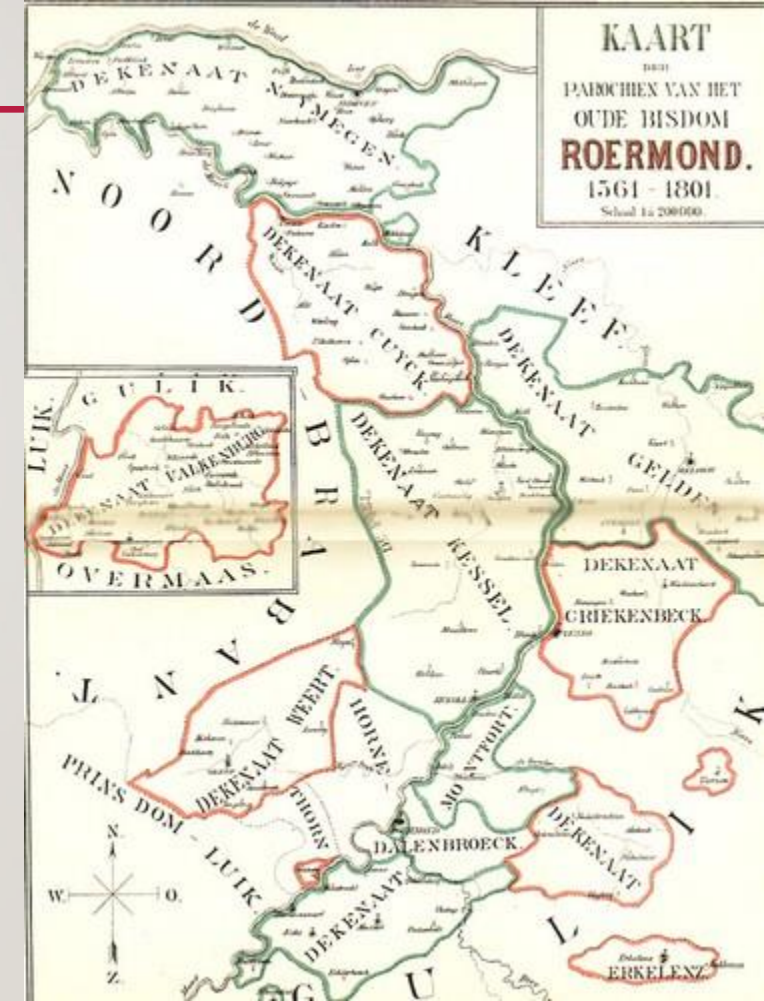
1559/1561: ROERMOND BISSCHOPSSTAD

- Op 12 mei 1559 kondigde paus Paulus IV de bul aan met de nieuwe kerkelijke indeling van de Nederlanden (Sonnius moest de namen voorlezen), nog twee jaar (tot 1561) gewerkt aan de bepaling van de grenzen (circumscriptie)
- Drie kerkprovincies: Utrecht, Mechelen en Kamerijk
- Roermond werd een van de zes bisdommen in de kerkprovincie Mechelen
- Inkomsten moesten uit bestaande kloosters en kapittels komen
- Bestaand kapittel werd omgevormd tot kathedraal kapittel

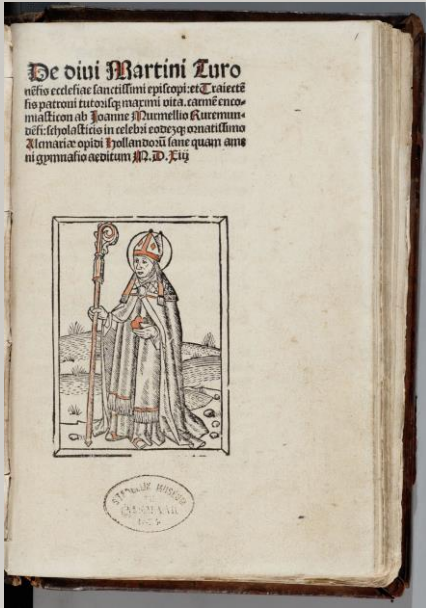
EEN ARM BISDOM

- Contrast eerste en tweede bisdom Roermond: huidige valt samen met provincie Limburg, eerste was een lappendeken met gaten: twee kwartieren van Gelre (Overkwartier en deel van Nijmegen), Land van Cuyk, Land van Valkenburg; sloot ook niet aan
- 146 parochies, slechts 6 meer dan het Luikse dekenaat Maastricht
- Financiële basis zeer klein: proosdij Meerssen en kapittel Roermond (één kanunnikenplaats voor levensonderhoud bisschop)
- Veel verzet: bisschoppen van Keulen en Luik moesten gebied (parochies) afstaan

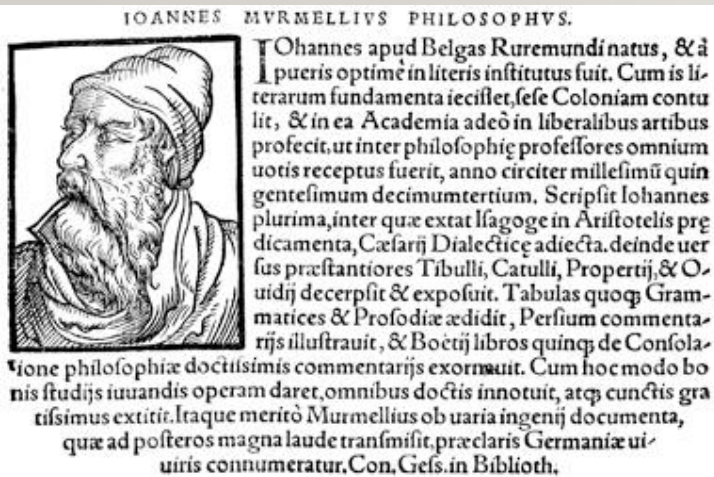

BISSCHOPSSTAD TEGEN WIL EN DANK

- Ook Roermond stond niet te trappelen:
- Stadsbestuur zag bisschopszetel als verlengstuk van het centrale Brusselse gezag
- Stadsbestuur en burgerij hadden geest van tolerantie jegens humanisten (Joannes Murmellius kwam uit Roermond) en protestanten (Menno Simons bezocht Roermond) ontwikkeld en zagen die in gevaar
- Adel van het Overkwartier en omringende gewesten zag carrièrekansen voor zonen verdwijnen door omzetting van het kapittel

TOCH EEN BISSCHOP

- In 1561 werd Willem van der Lindt (Dordrecht 1525), Wilhelmus Lindanus, inquisiteur en deken van Den Haag, tot bisschop van het nieuwe bisdom Roermond benoemd. Hij werd in 1563 tot bisschop gewijd in Mechelen.
- Maar hij kon pas op 11 mei 1569, acht jaar na zijn benoeming en zes jaar na zijn wijding bezit nemen van zijn zetel in Roermond: de stad wilde hem niet en ging pas overstag toen de troepen van Alva in Midden-Limburg verschenen...
- Bleef bijna twintig jaar in Roermond werken, onder moeilijke omstandigheden, en werd in 1588 bisschop van Gent, waar hij in hetzelfde jaar nog overleed

BISSCHOPPELIJK PALEIS(JE)

- Lindanus nam zijn intrek in het Sint-Hiëronymusklooster (Jesuitenstraat), was zo geregeld in bul van 1561
- Deel van klooster nog verwoest door stadsbrand van 1554 en deel nog tot 1582 door de laatste kloosterlingen (regulieren van Windesheim) bewoond
- In hetzelfde gebouw vergaderde ook kerkelijke rechtbank. Ook nog tot 1609 gebruikt door opvolger Hendrik Cuyckius. Daarna vestigden de jezuieten er hun college (tot eind achttiende eeuw).

BISSCHOPPEN VAN ELDERS

- Roermond was geen aantrekkelijke bisschopszetel: van de 243 jaar dat het 'oude' bisdom Roermond heeft bestaan, is de zetel 47 jaar vacant geweest, dus ongeveer een vijfde
- Nooit maakte een bisschop van een ander bisdom promotie naar Roermond, maar zes keer gebeurde wel het omgekeerde: de bisschop vertrok naar een zetel met meer prestige
- In twee-en-een halve eeuw maakten de Roermondse bisschoppen maar één keer een bisschopswijding mee in hun eigen stad en kathedraal: die van Franciscus Ludovicus Sanguessa op 10 augustus 1721 (door zijn voorganger d'Ongnies, die drie kwart jaar later overleed; allebei Spanjaarden; was tegelijk wel dubbele bisschopswijding: ook Italiaan die tot nuntius in Keulen was benoemd); alle andere wijdingen vonden elders plaats

BISSCHOPPELIJKE GEBOUWEN IN DE STAD I

- Onder bisschop Jacobus a Castro (van den Borch, Amsterdammer, hoogleraar in Leuven), bisschop vanaf 1611, werd nieuw bisschoppelijk paleis gebouwd aan de Pollartstraat (toen Hegstraat); ernaast lag gebouw van kerkelijke rechtbank (officialaat; vooral huwelijksprocessen en processen tegen zich misdragende clerici)
- Na de stadsbrand van 1665 op dezelfde plek nieuw paleis, dat tot eind achttiende eeuw in gebruik bleef

BISSCHOPPELIJKE GEBOUWEN IN DE STAD 2

- In 1599 startte bisschop Cuyckius een seminarie in de stad voor de opleiding van priesters
- Nam zijn intrek in het klooster van de dominicanessen van Mariawee aan de Veldstraat (zusters trokken in het gebouw van de beggarden)
- Seminarie bleef hele zeventiende eeuw klein (nooit meer dan acht studenten)
- Opbloei pas na reorganisatie door bisschop Reginald Cools o.p., bisschop van 1677 tot 1700
- In achttiende eeuw ook lekenstudenten: voorbereiding op universitaire studie

BISSCHOPPELIJKE GEBOUWEN IN DE STAD 3

- En natuurlijk: een kathedraal
- Was aanvankelijk voormalige kapittelkerk van de H. Geest
- Tussen 1632 en 1637 (Staatse bezetting) protestantse kerk: Sint-Christoffelkerk tijdelijk bisschopskerk
- Werd te klein gevonden en had onvoldoende grandeur voor kathedraal: daarom werd in 1661 de Sint-Christoffelkerk, gebouwd als stadsparochiekerk, definitief kathedraal

OP HOOGEN TOORENTRANS

Reconstructie-aquarel van Wim Luinge (2006)

Ets uit 1719 van Jacobus Harrewijn (1660-1727)

BISSCHOPPELIJKE GRANDEUR

- De bisschoppen van de achttiende eeuw waren ‘grand-seigneurs’: adellijke lieden met hofstijl, maar gaven ook veel kunstopdrachten
- Na telgen uit in Brussel werkzame Spaanse (d’Ongnies, Sanguesse) en Italiaanse families (de Robiano) kwam met Henricus Kerens s.j. (bisschop van 1770 tot 1775) iemand uit de regio (Maastricht) en met Philippus Damianus rijksgraaf van en tot Hoensbroeck, bisschop van 1775 tot 1793, zelfs iemand die in het bisdom en in de stad zelf was geboren. Resideerde op kasteel Hillenraedt, belezen man, bevorderde beeldende kunst (had eigen kunstkabinet) en muziek (speelde zelf cello)

EINDE ONDER NAPOLEON

- Bisschop van Hoensbroeck overleed in 1793, nadat Roermond al kort door de Fransen was bezet (begraven in Venlo)
- Opvolger Jan Baptist baron van Velde de Melroy en Sars-Bomal, vluchtte kort na zijn benoeming in 1794 voor de Fransen en keerde nooit meer in Roermond terug. Ging in Emmerich en later in Grave resideren en trok later door het land voor vormsels (zie vormselbewijs Delft 1830); seminarie nog kort voortgezet in Nijmegen
- Concordaat van Napoleon met paus Pius VII in 1801 maakte einde aan het eerste bisdom Roermond: bisdommen moesten voortaan samenvallen met die van de Franse departementen. Roermond ging tot 1840 tot bisdom Luik behoren

1840 ROERMOND KRIJGT WEER EEN BISSCHOP

- Het herstel van de rooms-katholieke bisdommen in Noord-Nederland zou tot 1853 op zich laten wachten
- Toch kreeg Roermond in 1840 weer een bisschop
- Gevolg van het Verdrag van Londen 1839: deel van Limburg geruild voor deel van Luxemburg
- Koning Willem I wilde niet dat zijn onderdanen onder een buitenlandse bisschop, die van Luik vielen (ook al was dat op dat moment een Leidenaar: Cornelis van Bommel)
- Dekens van Limburgse dekenaten richtten verzoek tot koning: stemde in met oprichting van vicariaat Limburg (want Nederland vanuit Romeins perspectief nog missiegebied)

BOERENBISSCHOP PAREDIS

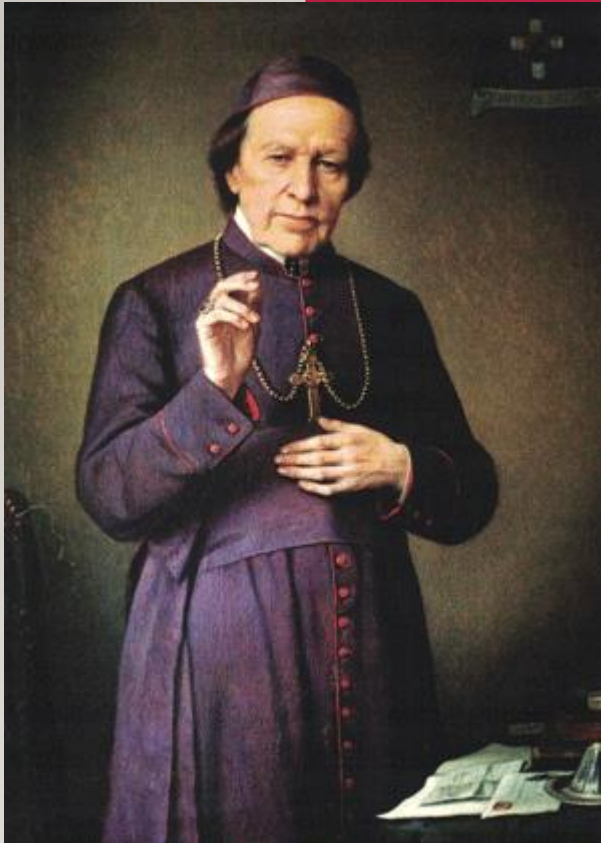

- Op 24 november 1840 benoemde paus Gregorius XVI de pastoor-deken van Roermond, Joannes Augustinus Paredis, tot administrator van het vicariaat Limburg, met Roermond als bestuurszetel (en Hirene i.p.i. als bisschopszetel)
- Tot groot verdriet van Maastricht en de deken van Maastricht, van Baer, die zijn eerste bisschoppelijke brief al klaar had liggen
- Hij vond Paredis, geboren in Bree (1795), maar een ‘boerenbisschop’
- Paredis kende Roermond goed: na zijn wijding in 1821 zes jaar kapelaan, rector van de Kapel in ‘t Zand, één jaar pastoor van Herkenbosch, 1830 weer terug als pastoor-deken van Roermond

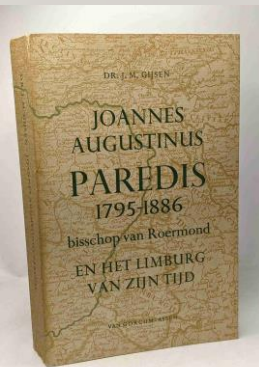

LANG EPISCOPAAT EN EIGEN KOERS

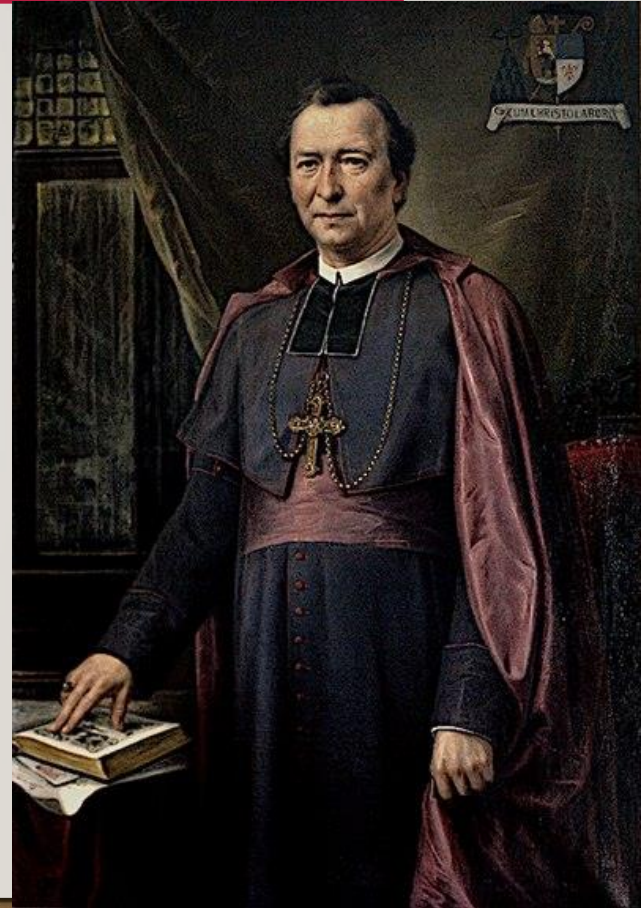

- Joannes Augustinus Paredis (1795-1886) gaf tot zijn dood leiding aan het bisdom Roermond, sinds het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 ook daadwerkelijk als bisschop van Roermond: bijna een halve eeuw
- Opgevolgd door zijn toen al 70-jarige secretaris Frans Boermans (tot 1900), dus eigenlijk werd zelfde beleid nog langer voortgezet
- Voerde eigen koers ten opzichte van andere Nederlandse bisschoppen, met beroep op de eigenheid van de situatie in Limburg ('hele samenleving katholiek')
- Portret door Peter Heinrich Windhausen, in 1885 door Roermondse burgerij aangeboden bij 90ste verjaardag van de bisschop

BISSCHOPPEN UIT EIGEN BISDOM

- Anders dan bij eerste bisdom Roermond kwamen alle negen bisschoppen van het bisdom na Paredis uit het bisdom zelf: twee uit Venlo (Boermans en Schrijnen), verder uit Schimmert (Lemmens), Oostrum (Hanssen), Tungalroy (Moors), Oeffelt/Sittard (Gijsen), Kerkrade (Wiertz) en Heerlen/Born (Smeets)
- En net als toen, was er één in Roermond zelf geboren: Joseph Drehmanns (1843-1913), bisschop vanaf 1900

OUDE EN NIEUWE GEBOUWEN

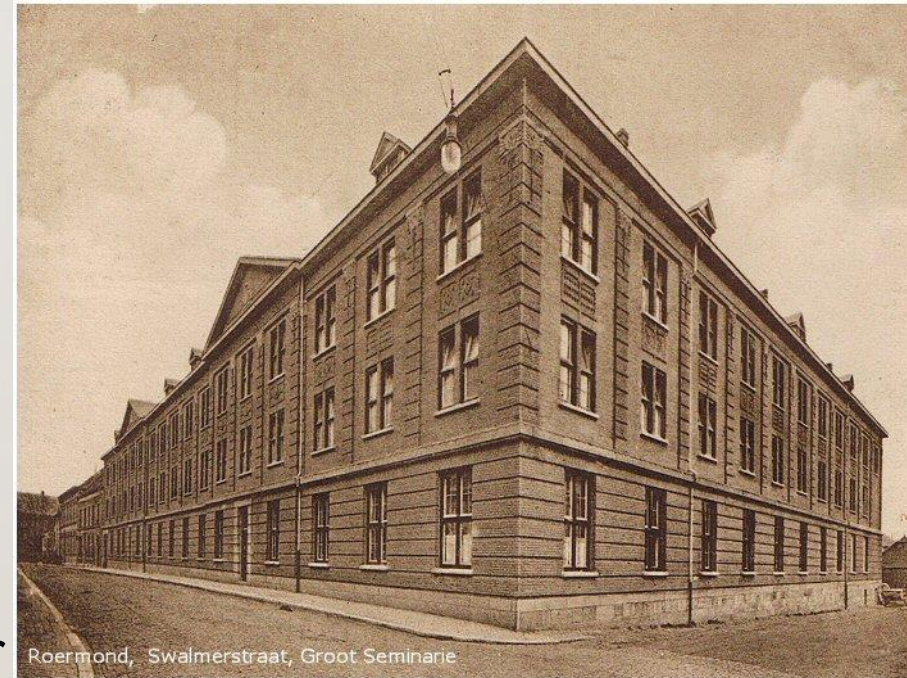
- De Sint-Christoffelkerk werd weer opnieuw kathedraal
- Andere bisschoppelijke gebouwen hadden andere functies gekregen
- Daarom nieuw bisschoppelijk paleis: Paredis kocht in 1848 twee herenhuizen met tuin van de rentenier jonkheer de Boshoven aan de Oliestraat, die in 1896 ter ere van de overleden bisschop werd omgedoopt in Paredisstraat
- Paredis liet die na aan het bisdom: tot de dag van vandaag bisschopshuis en bisschoppelijk archief

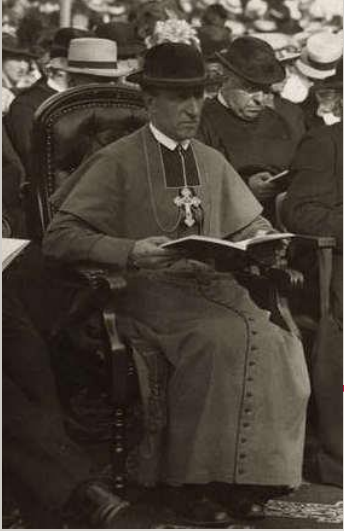
EEN NIEUW SEMINARIE IN EEN OUD GEBOUW

- In 1841 kocht Paredis ook de gebouwen van de voormalige kartuis aan de Swalmerstraat: werd priesteropleiding (grootseminarie)
- Begon met 38 priesterstudenten en vijf docenten ('professoren')
- Aantal groeide gestaag: bisdom had rond 1900 gemiddeld vijftien priesterwijdingen per jaar en rond 1940 gemiddeld vijfentwintig
- Daarom gebouw in 1923 uitgebreid: nieuwbouw (waarvoor oude delen van de kartuis gesloopt werden!)

BISSCHOPPELIJKE FEESTELIJKHEDEN

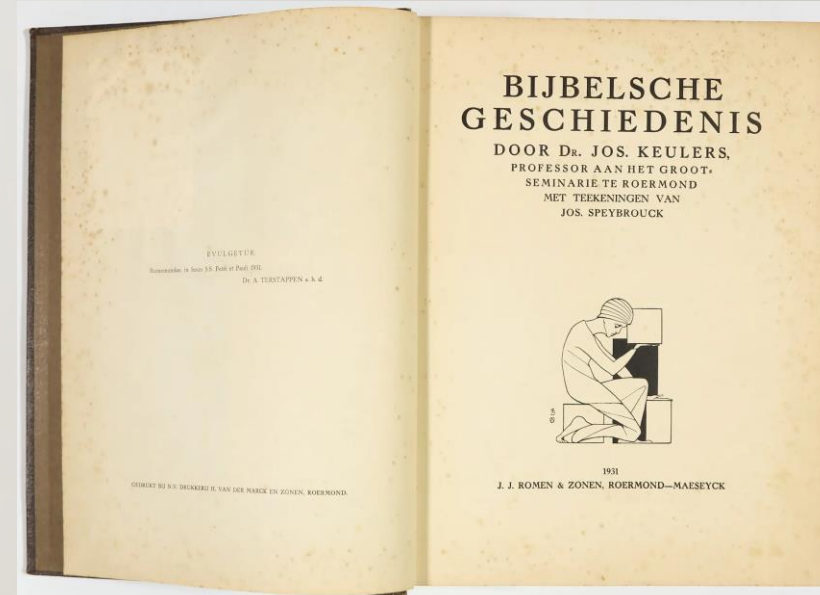

- In tegenstelling tot in het eerste bisdom Roermond konden de Roermondse nu in hun stad veel meemaken aan feestelijke plechtigheden:
  - Alle bisschoppen van het huidige bisdom werden in Roermond zelf tot bisschop gewijd, behalve bisschop Gijsen (die werd in 1972 in Rome door de paus zelf gewijd)
  - De priesterwijdingen vonden tot 1959 in de seminariekerk (kartuis) plaats en daarna in de kathedraal
  - Er waren regelmatig feestelijke huldgingen van de bisschoppen bij jubilea (met huldegedichten!)

BISSCHOPPELIJKE SPIN-OFF

- De status van bisschopsstad bracht in de negentiende en twintigste eeuw een enorme spin-off in Roermond tot stand:
- Veel kloosters van zusters, paters en broeders (zie lezing LGOG op 5 juni)
- Onderwijs: Bisschoppelijk College (al 1851), Bisschoppelijke Kweekschool (1921)
- Kunstateliers: Cuypers & Stoltzenberg en daaruit ontstane ateliers
- Rooms drukwerk: J.J. Romen & Zonen (later Van der Marck)
- Tot in de straatnamen: de eerste vier bisschoppen (t/m Drehmanns) kregen een straatnaam in Roermond, de volgende niet meer

ROERMOND EVEN KERKELIJK WERELDNIEUWS

- Door de sterke polarisatie onder bisschop Jo Gijsen, bisschop van 1972 tot 1993, werd Roermond even kerkelijk wereldnieuws
- Na uitspraken van Gijsen over homoseksualiteit werd op 14 april 1979 (Paaszaterdag) in Roermond een demonstratie gehouden: de eerste Roze Zaterdag van Nederland

MOEIZAAM BRUGGENBOUWEN

- De twee opvolgers van Gijsen, Frans Wiertz (bisschop van 1993 tot 2017) en Harrie Smeets (bisschop vanaf 2018), stonden voor de moeilijke taak de kloof van de polarisatie weer te overbruggen
- En dat in een tijd van ontkerkelijking en afnemende zichtbaarheid van de kerk in de bisschopsstad: grootseminarie was al in 1968 vertrokken (HTTP/UTP Heerlen, vanaf 1974 ook grootseminarie Rolduc), de kloosters vertrokken uit de stad (bijvoorbeeld 1997 karmelietessen, 2010 redemptoristen) en er werden kerken gesloten en herbestemd (vier van de zes na 1920 gebouwde parochiekerken: Goede Herder, OLVAB, Sint-Jozef en H. Geest)

IN DEI NOMINE FELICITER

- Roermond als bisschopsstad: een traditie van inmiddels ruim vier-en-een-halve eeuw (met een onderbreking van bijna veertig jaar)
- Ooit was de status beeldbepalend voor de stad
- Maar is het echt in het DNA van de Roermondenaar gaan zitten?
- En wat als er binnen afzienbare tijd weer een herindeling komt (twee bisdommen voor heel Nederland: Utrecht en 's-Hertogenbosch)?
- De kerk gaat een nieuw tijdperk in, en dat zal niet aan Roermond voorbij gaan
- Toch: in Dei nomine feliciter!

